

EXODUS

20:18-21:11

Gods gerechtigheid in de voorschriften over
aanbidding, slavernij en huwelijk

GELEZEN UIT

Herziene Statenvertaling

BELUISTER OF BEKIJK

versvoorvers.org/exodus/20-18-21-11

BELUISTER OF BEKIJK

Inhoud

1	Gods stem op de angstaanjagende Sinäi	2 min	4
2	Sinäi en Sion in Hebreeën 12	2 min	5
3	Rechtstreeks van God leren horen	3 min	6
4	Geen beeld van de onzichtbare God	3 min	8
5	Eenvoudige altaren zonder uiterlijk vertoon	4 min	10
6	Geen verheffing bij het altaar	3 min	12
7	Het Boek van het Verbond en gerechtigheid	2 min	14
8	Het evangelie en sociale gerechtigheid	3 min	15
9	Christus brengt gerechtigheid op aarde	3 min	17
10	Gods wetten leren ons wat rechtvaardig is	3 min	19
11	Evenredige straffen en gelijke waarde	2 min	20
12	Bijbelse en Atlantische slavernij	3 min	21
13	Schuldslavernij, arbeid en tucht	4 min	22
14	Vrijheid opgeven voor bestaanszekerheid	3 min	24

15	Vrijlating na zes jaar dienst	2 min	26
16	Slavernij en afhankelijkheid van de staat	3 min	27
17	Slaven en meesters in het Nieuwe Testament	3 min	28
18	Waarom Paulus slavernij niet afschafte	2 min	30
19	De vrijwillige slaaf voor het leven	3 min	31
20	Vrouwelijke slaven en polygamie	2 min	33
21	Oorlog, weduwen en een tekort aan mannen	2 min	34
22	Polygamie onder wet en evangelie	3 min	35
23	Waarom een oudste één vrouw moest hebben	2 min	37
24	Monogamie als Gods huwelijksmodel	3 min	38
25	Rechten van de vrouwelijke slavin	4 min	40
	Om verder te lezen		42

1

Gods stem op de angstaanjagende Sinaï

Onze laatste drie lezingen gingen over de Tien Geboden, die in Exodus hoofdstuk 20 staan. We hebben niet heel Exodus 20 behandeld, want de Tien Geboden beslaan alleen de eerste 17 verzen. Daarom gaan we nu verder bij vers 18.

We moeten goed begrijpen dat de Tien Geboden kennelijk hardop vanaf de berg werden uitgesproken. Bedenk dat Israël bij de berg Sinaï was aangekomen en daar aan de voet van de berg zijn kamp had opgeslagen. God had Mozes gezegd grenzen rond de berg aan te brengen. Niemand mocht de berg op, behalve Mozes en ieder ander tegen wie God zei dat hij de berg op mocht. Dus brachten ze daar grenzen aan. Iedereen die de berg aanraakte, zelfs een dier dat de berg aanraakte, zou ter dood worden gebracht.

Boven op de berg waren vuur, rook, een onweersbui en luide bazuinklanken, die kennelijk uit een bovennatuurlijke bron voortkwamen. Toen klonk er, naar ik geloof, de dreunende stem van God, die de Tien Geboden uitsprak. Maar dat is het enige wat Israël God heeft horen zeggen.

In vers 18 staat:

En heel het volk was getuige van de donderslagen, de bliksems, het bazuingeschal en de rokende berg. Toen het volk dit zag, sidderden zij en bleven op een afstand staan.

EXODUS 20:18

Dat het volk bang was om Gods stem te horen, is werkelijk tragisch. Het lijkt mij dat het een heel zeldzame gelegenheid zou zijn om God met een dreunende stem vanuit de wolk te kunnen horen spreken. Maar het volk was, zo blijkt, niet werkelijk erg trouw aan God. We komen dit te weten door het voorval met het gouden kalf, dat iets later

aan de orde komt. Ze moeten hun eigen hart hebben gekend. Ze moeten hebben geweten dat ze God niet zo rechtstreeks onder ogen konden komen zonder misschien een oordeel over zichzelf af te roepen.

2

Sinaï en Sion in Hebreeën 12

We lezen hierover in Hebreeën hoofdstuk 12. In Hebreeën probeert de schrijver zijn Joodse christelijke lezers duidelijk te maken dat ze niet moeten overwegen terug te keren naar het jodendom, ook al worden ze vervolgd sinds ze christen zijn geworden. Deze vervolging komt van hun Joodse burens en familieleden. De lezers kwamen dus in de verleiding Christus te verlaten en terug te keren naar het jodendom. Door het hele boek Hebreeën heen probeert de schrijver hen ervan te overtuigen dat dit een heel slecht idee is.

Tegen het einde van zijn uiteenzetting, in hoofdstuk 12, vers 18, zegt hij:

Want u bent niet tot een tastbare berg genaderd, en tot een brandend vuur, tot donkerheid, duisternis en stormwind,

HEBREEËN 12:18

Er staat:

want zij konden wat hun bevolen werd niet verdragen: zelfs als een dier de berg aanraakt, zal het gestenigd of met een pijl doorschoten worden. En wat zij zagen was zo verschrikkelijk, dat Mozes zei: Ik ben zeer bevreesd en sta te beven.

HEBREEËN 12:20-21

Trouwens, buiten Hebreeën wordt alleen in de Septuaginta vermeld dat Mozes zei: „Ik ben zeer bevreesd en sta te beven.” Hier worden de woorden van Mozes aangehaald uit Deuteronomium 9:19 in de Septuaginta, het Griekse Oude Testament.

We zien dat de schrijver van Hebreeën zei dat dit schouwspel hun zoveel angst aanjoeg. Maar er staat in vers 20 ook dat ze niet konden verdragen wat hun geboden werd. Ze smeekten dat de woorden niet meer rechtstreeks tot hen gesproken zouden worden, en ze konden niet verdragen wat hun geboden werd.

De schrijver van Hebreeën wijst erop dat het oude verbond angstaanjagend was. Het oude verbond stelde hoge eisen. Het schreef zelfs voor dat iemand werd gedood als hij het verbond al overtrad door alleen maar de berg aan te raken. Maar hij gaat verder met de woorden:

Maar u bent genaderd tot de berg Sion en tot de stad van de levende God, tot het hemelse Jeruzalem en tot tienduizendtallen van engelen,

HEBREEËN 12:22

Hij spreekt over de prachtige dingen waartoe wij gekomen zijn. Dat is duidelijk bedoeld als een aansporing voor zijn lezers om niet terug te gaan naar de berg Sinaï, oftewel om niet terug te keren naar het jodendom.

3

Rechtstreeks van God leren horen

We lezen hier in Exodus 20 dus dat ze zo reageren. Ze willen Gods stem niet meer horen. Laat Mozes voor hen naar God toe gaan en van Hem horen. Dan zullen zij het van Mozes horen. Ik vermoed dat veel mensen zo tegenover godsdienst staan. Ze willen eigenlijk dat iemand anders voor hen van God hoort. Sommige mensen zijn nu eenmaal zo ingesteld, en anderen zijn juist andersom ingesteld.

Ik behoor tot die laatste groep. Ik zou liever rechtstreeks van God horen, als dat mogelijk is. Ik zou het geweldig vinden als God rechtstreeks tot mij sprak. Soms heeft Hij dat ook gedaan, al was het niet helemaal zoals we hier lezen. Maar Jezus heeft uiteraard gezegd:

Mijn schapen horen Mijn stem en Ik ken ze en zij volgen Mij.

JOHANNES 10:27

Ik geloof dat het voor christenen de norm is om, in elk geval soms, rechtstreeks van God te horen.

Toch laten veel christenen liever de prediker luisteren en herhalen wat hij denkt dat God hun wil laten horen. Hoe meer mensen zo ingesteld zijn, des te autoritairder worden godsdienstige leiders. Mensen verliezen hun vermogen om te weten wat God wil, omdat ze alleen maar naar menselijke boodschappers luisteren. Niet alle menselijke boodschappers zijn zo trouw als Mozes was. In het boek Numeri zullen we God over Mozes horen zeggen:

Maar zo doe Ik niet tegenover Mijn dienaar Mozes, die in Mijn hele huis trouw is,

NUMERI 12:7

Maar niet alle voorgangers zijn dat.

Ik denk dat christenen het voorrecht behoren te hebben om rechtstreeks van God te horen. Dat was iets wat de mensen in het Oude Testament over het algemeen niet deden. Dat is het voordeel dat de Heilige Geest ons in het nieuwe verbond gegeven is, zodat Hij in ons woont. Paulus zei in Romeinen 8:14:

Immers, zovelen als er door de Geest van God geleid worden, die zijn kinderen van God.

ROMEINEN 8:14

Het is niet Gods verlangen dat mensen afhankelijk moeten zijn van een menselijke tussenpersoon die van God hoort en vervolgens doorgeeft wat God te zeggen heeft.

Dat is wat de Israëlieten kozen. Misschien is dat ook wat sommige mensen tegenwoordig kiezen, omdat zelf van God moeten horen te veel verantwoordelijkheid met zich meebrengt. Het is zoveel gemakkelijker om iemand anders van God te laten horen, omdat het soms moeilijk is om te onderscheiden of wat je denkt van God te horen, werkelijk van God is of niet. Maar er is niets waardevollers om te ontwikkelen dan dat vermogen. Misschien duurt het wel een heel leven voordat je heel bedreven wordt in het onderscheiden wanneer God spreekt en wanneer het om iets anders gaat, bijvoorbeeld om een andere indruk in je leven. In elk geval is dat waar ons leven op aarde voor dient: God leren kennen, en daardoor ook Zijn stem leren kennen.

4

Geen beeld van de onzichtbare God

De Israëlieten zouden God uiteindelijk niet erg goed leren kennen. Een van de redenen daarvoor was te zien in hun houding hier:

Zij zeiden tegen Mozes: Spreekt ú met ons, dan zullen wij luisteren, maar laat God niet met ons spreken, anders sterven wij.

EXODUS 20:19

Vers 22:

Toen zei de HEERE tegen Mozes: Zo moet u tegen de Israëlieten zeggen: U hebt zelf gezien dat Ik met u vanuit de hemel gesproken heb.

EXODUS 20:22

Mozes wees hun er in Deuteronomium 4:12 op dat God hun bij de berg geen enkel beeld van Zichzelf had laten zien. Mozes zei:

En de HEERE sprak tot u vanuit het midden van het vuur; het geluid van de woorden hoorde u, maar een gestalte zag u niet, er was alleen een stem.

DEUTERONOMIUM 4:12

Wat hij daar zegt, is dat je daarom niet moet proberen een beeld van Hem te maken, aangezien je geen enkel idee hebt hoe Hij eruitziet. Hij heeft Zijn uiterlijk niet aan je geopenbaard. Later in het boek Numeri zien we dat God kennelijk wel aan Mozes verscheen op een manier waardoor Mozes kon weten hoe Hij eruitzag. Maar Mozes was betrouwbaar en trouw en was niet iemand die beelden van Hem maakte.

In Numeri 12 bestraft God Mirjam en Aäron vanwege hun kortstondige opstand tegen Mozes. Omdat Mirjam ook een profetes was en Aäron een priester, dachten zij dat zij een deel van het leiderschap met Mozes moesten delen. Ze klaagden, en God sprak in Numeri 12:6:

Hij zei: Luister toch naar Mijn woorden! Als iemand onder u een profeet is, maak Ik, de HEERE, Mij door een visioen aan hem bekend, spreek Ik met hem door een droom.

NUMERI 12:6

Mozes zag dus werkelijk de gestalte van God. Hij is anders dan andere profeten. Waarom liet God Zich door Mozes zien? Omdat hij trouw was in heel Zijn huis, en Hij wist dat Mozes daarom niet in de verleiding zou komen om beelden van God te maken nadat hij gezien had hoe God eruitziet.

Maar zoals we in Deuteronomium 4:12 zagen, zei Mozes tegen het volk:

Jullie hebben geen enkele gestalte gezien. Jullie hoorden de stem, jullie hoorden het geluid, maar God liet jullie niet zien hoe Hij eruitziet.

Dat is natuurlijk omdat God niet wil dat iemand probeert Hem af te beelden. Dus staat er in Exodus 20:23:

U mag naast Mij geen goden van zilver maken, en goden van goud mag u ook niet voor uzelf maken.

EXODUS 20:23

5

Eenvoudige altaren zonder uiterlijk vertoon

De laatste paar verzen van hoofdstuk 20 zijn een beetje vreemd, omdat er gesproken wordt over het maken van een altaar. Toch zal Hij hun binnen enkele hoofdstukken vertellen hoe ze een koperen altaar en een gouden altaar moeten maken, die regelmatig bij hun aanbidding en hun offers gebruikt moeten worden. Maar kennelijk moesten ze op dit moment altaren bouwen, misschien bij bijzondere gelegenheden of misschien alleen aan de voet van de berg. Er wordt ons niet precies verteld in welke situatie het altaar dat Hij nu gaat beschrijven gebruikt moet worden, of binnen welk tijdsbestek.

Het is mogelijk dat zelfs nadat de tabernakel gebouwd was en ze het koperen altaar voor het brengen van offers hadden, mensen die te ver van de plaats woonden waar de tabernakel was opgericht, af en toe ergens anders offers moesten brengen. Daarom zegt Hij tegen hen: als jullie altaren gaan bouwen, dan moeten jullie ze als volgt bouwen.

In vers 24:

U moet voor Mij een altaar van aarde maken en daarop uw brandoffers en uw dankoffers, uw kleinvee en uw runderen offeren. Op elke plaats waar Ik Mijn Naam zal laten gedenken, zal Ik naar u toe komen en u zegenen.

EXODUS 20:24

Maar als u voor Mij een stenen altaar maakt, mag u dit niet bouwen van gehouwen stenen, want als u ze met uw houweel bewerkt, ontheiligt u ze. En u mag niet langs trappen naar Mijn altaar klimmen, opdat uw naaktheid daarop niet zichtbaar wordt.

EXODUS 20:25-26

Ik weet niet helemaal zeker, zoals ik al zei, of dit betekent dat de hele gemeente één altaar moet hebben, of dat Hij alleen bedoelt dat wanneer je op verschillende plaatsen altaren maakt, je ze van aarde moet maken. Of je zou ze van steen kunnen maken, zolang je de stenen maar niet bewerkt. Je zult het ontheiligen als je de stenen bewerkt.

Het is interessant hoe de gedachte in deze specifieke alinea verschilt van de opvattingen die zo velen in de kerkgeschiedenis over architectuur hebben gehad. In de middeleeuwen werden er natuurlijk grote kathedralen gebouwd die nog altijd bouwkundige wonderen en toeristische trekpleisters en dergelijke zijn, en die nog steeds door de Rooms-Katholieke Kerk worden gebruikt. Ook protestantse kerkgenootschappen gebruiken soortgelijke rijkversierde gebouwen. Ik neem aan dat zij denken dat je God werkelijk eert met indrukwekkende architectuur. Maar God leek te vinden dat dingen die met het oog op aanbidding worden gebouwd, niet het soort dingen moeten zijn dat de aandacht op zichzelf vestigt. Geen rijkversierde dingen, geen indrukwekkende dingen. Dat zijn juist de dingen die mensen van God afleiden.

Als je naar een altaar, een gebouw of iets anders komt dat door mensen is gebouwd als verzamelplaats voor aanbidding, dan lijkt God te willen dat het iets is wat niet erg opzichtig is. Iets wat je niet afleidt van waarvoor je daar bent, zodat je je niet verwondert over de schoonheid van het altaar of de schoonheid van het gebouw. Hij zegt:

Hak de stenen zelfs niet uit. Gebruik gewoon ruwe stenen die zo uit de grond komen.

Of maak het gewoon van modder; maak het altaar van aarde.

Het is merkwaardig, want in de tabernakel waren het altaar, de ark en alle andere dingen juist heel uitvoerig gemaakt. Maar de gemiddelde persoon bracht daar niet werkelijk tijd door in aanbidding. De gemiddelde persoon ging de tabernakel niet binnen. De mensen zagen buiten aan de voorkant wel het koperen altaar, maar alle werkelijk uitvoerig gemaakte gouden voorwerpen stonden binnen in de tent, waar alleen de priesters kwamen. Blijkbaar wilde God niet dat de gemiddelde aanbieder aanbidding zou associëren met fraai meubilair of fraaie gebouwen.

Zelfs de tabernakel zelf was aan de binnenkant prachtig, want de wanden waren met goud overtrokken en het plafond bestond uit een wandkleed van rood, blauw en purper. Maar dat wandkleed was met nog drie andere lagen bedekt. De buitenste laag van de tabernakel was gewoon leer, gewoon gelooide dierenhuid. Er lag ter bescherming tegen de weersinvloeden een zeil overheen, zodat de tabernakel er vanbuiten heel gewoon uitzag en helemaal niet kleurrijk was. Als je naar binnen ging, zag je weerspiegelende gouden wanden en een kleurrijk plafond. Daarbinnen moet het prachtig zijn geweest. Maar vanbuiten zag het er gewoon heel eenvoudig uit.

Nogmaals, de priesters mochten wel naar binnen, maar de andere mensen niet. Dat wijst erop dat God niet wilde dat de Israëlieten naar hun tabernakel keken en zeiden:

Kijk eens naar dat prachtige meesterwerk van een gebouw dat we hebben neergezet.

6

Geen verheffing bij het altaar

Toen Salomo de tempel bouwde, leek die dit beginsel te schenden. Toch wordt ons verteld dat hij van David plannen had ontvangen, een bouwtekening voor de tempel, die David door openbaring had ontvangen. Ik weet dus niet waarom God het in de tijd van Salomo anders deed. Maar het is heel duidelijk dat Hij hier eenvoudige, natuurlijke ontwerpen voor het altaar wil die niet afleiden, en ook ontwerpen zonder pretenties. Want Hij zegt in vers 26:

Je mag er niet via een trap naartoe gaan.

Dat wil zeggen: bouw het altaar niet heel hoog, zodat iemand een trap op moet om erbij te komen.

Het is verbazingwekkend dat sommige kerkgebouwen precies volgens het tegenovergestelde beginsel zijn gebouwd. Daar stond de preekstoel hoog, bijna als een kleine balkonloge, waar de predikant via een trap naartoe klom om van daaruit te preken, misschien vooral vanwege de akoestiek. Maar volgens mij zou dat als gevolg hebben dat de voorganger in de ogen van de mensen naar een soort hoger geestelijk niveau wordt verheven. Ik denk dat God daartegen is.

Hij zei hier:

Zodat je naaktheid daarop niet zichtbaar wordt. Dit wordt op twee manieren opgevat. Sommigen denken dat, als hier letterlijke naaktheid wordt bedoeld, iemands geslachtsdelen zichtbaar zouden kunnen zijn voor degenen die op de grond staan wanneer hij de trap opgaat, omdat ze kledingstukken droegen die in wezen rokken waren. Daardoor zouden in elk geval zijn onderkleden zichtbaar kunnen worden, en zou zijn naaktheid ontbloot kunnen worden.

Maar het is heel goed mogelijk dat naaktheid hier figuurlijk bedoeld is, want het woord naaktheid wordt vaak op een niet-letterlijke manier gebruikt. Zo zei Jozef tegen zijn broers dat ze spionnen waren en dat ze waren gekomen om de „naaktheid” van het land te bespioneren, oftewel wat de HSV „de onbeschermden plekken van het land” noemt. De Bijbel zegt in Hebreeën:

En er is geen schepsel onzichtbaar voor Hem, maar alles ligt naakt en ontbloot voor de ogen van Hem aan Wie wij rekenschap hebben af te leggen.

HEBREEËN 4:13

Het is mogelijk dat hiermee wordt gezegd dat je naaktheid ontbloot zou worden. Je zou jezelf als een aansteller onmaskeren als je jezelf in de aanbidding probeerde te verheffen door een trap op te gaan naar een hoog altaar. God zal je onmaskeren en laten zien wat je werkelijk bent. Je naaktheid zou ontbloot kunnen worden. Dat wil zeggen dat God je zal onmaskeren als de huichelaar die je bent, of zal onthullen wat je

werkelijk bent. De aanstellerigheid waarmee je je voordoet als iemand die je niet bent, zal aan het licht komen. Het is niet helemaal duidelijk. Dit is een heel vreemde alinea, maar de algemene gedachte in vers 24 tot en met 26 is duidelijk: niets uitvoerigs, niets indrukwekkends.

7

Het Boek van het Verbond en gerechtigheid

Nu komen we in de hoofdstukken 21 tot en met 23 bij wat gewoonlijk het Boek van het Verbond wordt genoemd. Het wordt zo genoemd omdat het later in het boek zelf zo wordt genoemd. Daar wordt gezegd dat Mozes het Boek van het Verbond opschreef, en dat zijn de wetten in deze hoofdstukken. In de hoofdstukken 21, 22 en 23 vinden we dus allerlei verschillende wetten. Voor het grootste deel zijn ze te herkennen als toepassingen van de Tien Geboden op specifieke rechtsgevallen, maar dat geldt niet altijd. Bij sommige is niet echt duidelijk welk rechtstreeks verband ze met de Tien Geboden hebben. Maar ze laten wel zien wat Gods opvattingen zijn over gerechtigheid in de samenleving.

We moeten onthouden dat dit iets is waar God belang aan hecht. Wanneer de profeten naar Israël kwamen, klaagden ze er allemaal over dat Israël de gerechtigheid verwaarloosde. De Israëlieten handelden onrechtvaardig. Dit onrecht kwam vaak tot uiting in wat de rechtbanken deden en in de manier waarop gewone burgers de rechtbanken gebruikten of misbruikten. De rechters waren in veel gevallen heel goed om te kopen. Iemand die genoeg geld had om een rechter om te kopen, kreeg in de rechtbank dus meestal wat hij wilde, in plaats van wat de gerechtigheid vereiste. De gerechtigheid van een rechter, zijn heldere blik, zou door een steekpenning verdraaid worden, zegt de Bijbel. Dat staat zelfs in deze wetten hier.

Weduwen en wezen, die gewoonlijk minder geld hadden, werden in de rechtbank daarom vaak uitgebuit door rijke burens die hun bezit wilden afpakken of hen op andere manieren wilden benadelen. De profeten klaagden er dus vaak over dat de weduwen en de wezen in de rechtbanken van Israël geen recht kregen.

8

Het evangelie en sociale gerechtigheid

Nu Christus gekomen is, is het een vergissing om te denken dat God niet langer om gerechtigheid geeft en alleen maar wil dat wij ervoor zorgen dat mensen naar de hemel gaan. Want dat is niet wat het Nieuwe Testament leert. Het is wel de denkwijze van veel christenen. Als je te veel over sociale gerechtigheid praat, denken mensen zelfs dat je een sociaal Evangelie verkondigt.

‘Het sociale Evangelie’ is een term die soms wordt gebruikt voor een liberaal Evangelie zonder bloed: een Evangelie waarvoor geen persoonlijk behoud, geen persoonlijke Zaligmaker en geen verzoening door bloed nodig zijn. Het sociale Evangelie is daarentegen soms een term voor de leer van sommige liberale kerken dat Jezus gekomen is om politieke gerechtigheid te vestigen en onderdrukking, geïstitutionaliseerde onderdrukking, omver te werpen. Daarom begeven zulke mensen zich vaak op het terrein van wat zij bevrijdingstheologie noemen. Dat komt er in wezen op neer dat ze communistische revoluties steunen tegen regeringen die als onderdrukkend worden beschouwd, en volksbewegingen steunen waarin het volk in opstand komt.

Veel priesters in Latijns-Amerika hebben zich aangesloten bij wat bevrijdingstheologie wordt genoemd. Ze geven leiding aan sommige van deze bewegingen om dictators en dergelijke omver te werpen en een meer communistische staat te vestigen. De bevrijdingstheologie is helaas zeer nauw verbonden met de communistische economische en politieke theorie. Evangelischen die zich hiervan bewust zijn, willen daarom vaak vermijden wat zij het sociale Evangelie noemen.

Toch is het echte Evangelie een sociaal Evangelie. Het gaat beslist niet alleen over de manier waarop wij met God omgaan. Het gaat ook over de manier waarop wij met mensen omgaan, en dat is een sociale kwestie. Jezus zei dat er twee geboden zijn die kennelijk even zwaar wegen. Het ene is:

En u zult de Heere, uw God, liefhebben met heel uw hart en met heel uw ziel en met heel uw verstand en met heel uw kracht. Dit is het eerste gebod.

MARKUS 12:30

Het tweede is daaraan gelijk. Hij zei:

En het tweede, hieraan gelijk, is dit: U zult uw naaste liefhebben als uzelf. Er is geen ander gebod groter dan deze.

MARKUS 12:31

In de evangelische gemeenten hebben we vaak het eerste daarvan benadrukt: de noodzaak om een goede relatie met God te hebben. Dat is goed om te benadrukken, want veel mensen in gemeenten hebben geen goede relatie met God en hebben die wel nodig. Maar we moeten onthouden dat Jezus zei dat het andere gebod daaraan gelijk is. Er rust een vergelijkbare verplichting op je om je naaste lief te hebben zoals je jezelf liefhebt. Je hebt je naaste in praktische zin lief. In de wet van God zien we wat gerechtigheid is, en gerechtigheid maakt deel uit van liefde. Je kunt niet van iemand houden en hem opzettelijk onrechtvaardig behandelen.

9

Christus brengt gerechtigheid op aarde

Als je naar Jesaja hoofdstuk 42 kijkt, zie je dat dit een profetie over Jezus is. Ze wordt zelfs in het Nieuwe Testament aangehaald. Het is een van de profetieën over Jezus die in het Nieuwe Testament worden aangehaald, in Mattheüs hoofdstuk 12, vers 18. Maar Jesaja 42:1 zegt:

Zie, Mijn Knecht, Die Ik ondersteun, Mijn Uitverkorene, in Wie Mijn ziel een welbehagen heeft; Ik heb Mijn Geest op Hem gelegd. Hij zal tot de heidenvolken het recht doen uitgaan.

JESAJA 42:1

Dit gaat over Jezus, en in Mattheüs wordt het aangehaald als iets wat in de prediking van Jezus vervuld werd, of waarvan de vervulling ten minste begon. Dit gaat over wat het programma van Christus uiteindelijk zal bereiken, en niet alleen over een heleboel mensen naar de hemel brengen. Natuurlijk zal iedereen die Christus volgt, na zijn dood bij de Heere zijn. Maar het is duidelijk dat dit het programma van de Messias beschrijft als een programma dat gericht is op het vestigen van gerechtigheid. Kijk eens hoe vaak dat wordt gezegd. Vers 1:

Hij zal de heidenen recht brengen.

In vers 3 staat:

Het geknakte riet zal Hij niet verbreken, de uitdovende vlaspit zal Hij niet uitblussen; naar waarheid zal Hij het recht doen uitgaan.

JESAJA 42:3

En vers 4 zegt:

Hij zal niet uitdoven, Hij zal niet geknakt worden, totdat Hij het recht op aarde zal hebben gevestigd. De kustlanden zullen uitzien naar Zijn onderricht.

JESAJA 42:4

Hoe vestigt Jezus gerechtigheid op aarde? Werpt Hij regeringen om en brengt Hij communistische volksopstanden op gang om onderdrukking omver te werpen? Nee, Hij brengt gerechtigheid door gerechtigheid in het leven van afzonderlijke mensen te brengen en hen tot rechtvaardige mensen te maken, zodat zij rechtvaardig handelen. Hoe meer mensen discipelen worden en de geboden van Christus volgen, hoe meer we zullen zien dat gerechtigheid op aarde in praktijk wordt gebracht.

Het is de bedoeling dat Christus Heere van allen is, dat het volgende gebeurt:

opdat in de Naam van Jezus zich zou buigen elke knie van hen die in de hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn, en elke tong zou belijden dat Jezus Christus de Heere is, tot heerlijkheid van God de Vader.

FILIPPENZEN 2:10-11

Als ieder mens Jezus als Heere zou belijden, dan zou gerechtigheid het overheersende kenmerk van de samenleving zijn. Voor God is het heel belangrijk dat gerechtigheid in praktijk wordt gebracht, want dat is liefde. Gerechtigheid is liefde in actie.

10

Gods wetten leren ons wat rechtvaardig is

Wanneer we bij de wetten van God in het boek van het verbond komen, in Exodus 21, 22 en 23, lezen we de wetten waarover Paulus het volgende zei — we hebben dat in Romeinen 7 gezien:

Zo is dan de wet heilig, en het gebod is heilig en rechtvaardig en goed.

ROMEINEN 7:12

Rechtvaardig en goed. Wanneer we hier dus Gods wetten lezen, lezen we wat rechtvaardig is.

Ik zeg dat omdat we meteen dingen zullen tegenkomen die ons niet rechtvaardig lijken. Er is een reden waarom ze ons niet rechtvaardig lijken: onze gedachten zijn meer gevormd door de moderne cultuur dan door Gods wetten. Daarom zei David dat hij dag en nacht nadacht over de wet van God. Hij was de koning van Israël. Iedere koning zou over de wet van God moeten nadenken.

Wij zouden zelfs over deze wetten moeten nadenken, want er staat dat we daardoor worden als:

maar die zijn vreugde vindt in de wet van de HEERE en Zijn wet dag en nacht overdenkt. Want hij zal zijn als een boom, geplant aan waterbeken, die zijn vrucht geeft op zijn tijd, waarvan het blad niet afvalt; al wat hij doet, zal goed gelukken.

PSALMEN 1:2-3

Dat gebeurt door dag en nacht over de wet van God na te denken. Sommige van deze wetten passen we in onze samenleving niet op dezelfde manier toe, bijvoorbeeld de wetten over slavernij. Omdat de gemeente geen politieke staat is, hebben christenen

bovendien geen eigen strafrechtelijk stelsel. Daarom voltrekken we de straffen die hier voor bepaalde zonden of misdrijven worden voorgeschreven niet. We stellen geen mensen terecht. Dat is niet onze taak.

Maar ook al is het niet onze taak om mensen terecht te stellen, deze wetten vertellen ons nog steeds hoe God over deze dingen denkt. Als we het bijvoorbeeld maar een kleinigheid vinden wanneer iemand zijn ouders vervloekt, en we lezen dat iemand die zijn vader en moeder vervloekte ter dood gebracht moest worden, dan beseffen we dat er in de volmaakt rechtvaardige wetten van God geen buitensporige straffen staan.

Wanneer we dus lezen over straffen die ons buitensporig lijken, betekent dat alleen dat we de ernst van het misdrijf hebben onderschat. We beseffen pas hoe groot bepaalde zonden zijn wanneer we ontdekken dat de straf die God erop heeft gesteld veel zwaarder is dan wij gedacht zouden hebben. Dat betekent niet dat God op de een of andere manier barbaars was. Het betekent dat we het besef van de zondigheid van de zonde zijn kwijtgeraakt.

11

Evenredige straffen en gelijke waarde

Hoewel we er bijvoorbeeld niet op uitgaan om heksen terecht te stellen, of om overspeligen terecht te stellen, beseffen we, wanneer we zien dat God heeft gezegd dat zij ter dood gebracht moesten worden, dat die zonden gerekend worden tot de gruwelijkste zonden die God maar zou kunnen noemen. De straffen in Gods wet zijn dus geen straffen waarvan wij eisen dat ze worden voltrokken. We willen zelfs helemaal niemand terechtstellen.

In dit wetboek staat de volgende wet:

Een oog voor een oog en een tand voor een tand. En dat is een goede wet. Het is een goede wet waaraan rechtbanken zich moeten houden, maar het is geen wet die christenen in hun persoonlijke omgang met andere mensen willen toepassen. Maar het betekent natuurlijk wel dat we erkennen dat ieder mens evenveel waard is als ieder ander mens. Dat is waarop de wet van:

een oog voor een oog en een tand voor een tand wijst. Mijn oog en jouw oog zijn evenveel waard. Neem jij het mijne, dan moet jij het jouwe verliezen, tenzij ik geen aanklacht indien. Maar als de rechtbanken de zaak in handen krijgen, nemen ze jouw oog voor mijn oog, omdat jij en ik evenveel waard zijn.

Wanneer we een strafrechtelijk stelsel hebben dat mensen toestaat anderen letsel toe te brengen zonder daarvoor zelf evenredig letsel op te lopen, hebben we een rechtssysteem dat de waarde van het slachtoffer vermindert en dus niet iedereen als gelijkwaardig behandelt. Maar we zullen op die kwestie ingaan wanneer we bij de wetten komen die daar specifiek over gaan.

12

Bijbelse en Atlantische slavernij

Eén ding dat we meteen aantreffen wanneer we hoofdstuk 21 vanaf vers 1 lezen, is dat slavernij als instituut vanzelfsprekend wordt geacht. Meteen denken we dat dit niet rechtvaardig is, maar dan moeten we onszelf afvragen: „Waarom zeggen we dat?”
Laten we kijken wat er staat:

Dit zijn de bepalingen die u hun moet voorhouden.

EXODUS 21:1

Zoals ik al zei, is het hele idee van slavernij weerzinwekkend voor de moderne westerse beschaving. Dat komt doordat wij vinden dat we verlichter zijn dan de mensen in Bijbelse tijden. In veel opzichten zijn we inderdaad verlichter. Christus heeft duidelijk meer licht geworpen op wat het betekent om lief te hebben. Maar Christus heeft de slavernij niet afgeschaft. Zelfs nadat Christus was heengegaan, schaften de apostelen de slavernij niet af. Zowel Paulus als Petrus richtten zich tot slaven en meesters, en de slaven kregen te horen dat ze zich aan hun meesters moesten onderwerpen. Tegen de meesters werd niet gezegd dat ze hun slaven per se moesten vrijlaten, zoals je misschien zou denken dat een christen behoort te doen. Er werd hun juist gezegd dat ze hen rechtvaardig moesten behandelen, vriendelijk moesten behandelen, als leden van het gezin, als broeders.

Sommige mensen hebben er moeite mee dat God slavernij toestond in het Oude Testament, dat zelfs het Nieuwe Testament slavernij toestaat en dat Paulus zich er niet tegen uitsprak. De commentaren op Exodus draaien hier vaak omheen. Ze zeggen: „Hoewel het Nieuwe Testament slavernij niet uitdrukkelijk verbiedt, leert het beginselen die slavernij onverenigbaar maken met het christelijk geloof en het onmogelijk maken ermee door te gaan.”

De verwarring komt doordat wij tegenwoordig, wanneer we aan slavernij denken, een bepaalde vorm van slavernij voor ogen hebben die heel anders is dan de slavernij in Bijbelse tijden. We denken specifiek aan wat gewoonlijk Atlantische slavernij wordt genoemd, de historische slavernij uit de eerste eeuwen van de geschiedenis van dit land. Europese ontvoerders gingen naar Afrika, ontvoerden zwarte mensen, brachten hen als slaven naar de westerse wereld en verkochten hen. Natuurlijk werden zij zeer slecht behandeld. Ze werden behandeld alsof ze niet eens mensen waren. Op de slavenschepen werden ze zo slecht behandeld dat een groot deel van hen stierf voordat ze zelfs maar in Amerika of in de andere landen die hen kochten aankwamen. Nadat ze gekocht waren, werden ze vaak behandeld alsof ze alleen maar bezit waren, alleen maar dieren, of nog erger.

Dat soort slavernij is voor christenen verwerpelijk en zou ook volgens het Oude Testament verwerpelijk zijn geweest, want ontvoering werd met de dood bestraft. Atlantische slavernij, dat wil zeggen de Afrikaanse slavernij waarbij slaven over de Atlantische Oceaan hierheen werden gebracht, begon met ontvoering. Onder de Wet van Mozes zouden die slavenhandelaren wegens ontvoering ter dood zijn gebracht. Bovendien zou de Wet van Mozes, als de slaven hier waren gekocht, hebben geëist dat ze als mensen werden behandeld. Ze moesten worden behandeld zoals christenen hen behoren te behandelen: als broeders.

13

Schuldslavernij, arbeid en tucht

Zelfs onder betere omstandigheden zouden wij in onze tijd nog bezwaar maken tegen slavernij. Dat komt doordat we op een punt zijn gekomen waarop we meer beïnvloed worden door de Verlichting en het idee van het humanisme dan door Bijbelse ideeën.

We vinden eenvoudigweg dat we nooit inbreuk mogen maken op de vrijheid van mensen. Maar daarin zijn we behoorlijk inconsequent, want veel mensen hebben een baan die nauwelijks beter is dan slavernij en veel minder zekerheid biedt.

Slavernij in de Bijbel was niet zoals Atlantische slavernij. De slaven waren niet ontvoerd. Soms waren ze krijgsgevangenen, maar de oorlog werd niet gevoerd om slaven te verkrijgen. De oorlogen werden om andere kwesties gevoerd. Wanneer het ene volk een ander volk had overwonnen, namen ze vaak slaven uit de overlevenden, in plaats van hen allemaal te doden. Die slaven bleven dan dus in leven.

Maar veel mensen waren uit vrije keuze slaaf. Veel mensen waren slaaf vanwege hun economische omstandigheden. Ook tegenwoordig zijn er mensen die hun rekeningen niet lijken te kunnen betalen. Ze raken in de schulden en kunnen hun schulden nooit afbetalen. In dit land kunnen ze faillissement aanvragen, of ze kunnen zelfs dakloos worden. In Bijbelse tijden verkocht iemand die insolvent was en zijn schulden niet kon betalen zichzelf als slaaf. Dat gebeurde vaak. Een man was slaaf omdat hij het noodzakelijk en wenselijk vond om slaaf te zijn. Waarom? Omdat een goede meester zijn huisvesting, kleding, medische zorg en voedsel betaalde. Er werd in alles voor hem voorzien. Hij had zekerheid. Het enige wat hij hoefde te doen, was zijn meester dienen.

Er zijn mensen die dat nu ook doen. In sommige gevallen dienen ze hun werkgevers als slaven. Natuurlijk niet echt als slaven. Je werkgevers mogen je niet slaan. Ze mogen je niet seksueel mishandelen. Ze mogen je niet doden, zoals sommige meesters in Bijbelse tijden met hun slaven deden. Maar zulk gedrag was niet toegestaan. Slaan was wel toegestaan als tuchtmaatregel, net zoals bij een zoon. Een slaaf kon lichamelijk worden gestraft als hij opstandig was. Opstand tegen zijn meester was een misdrijf. Zoals misdadigers werden geslagen, zo werden ook slaven geslagen, en opstandige zonen werden eveneens geslagen.

Dat lijkt ons vreemd, maar een pak slaag dat op de juiste manier wordt gegeven, is slechts een tuchtmaatregel. Het veroorzaakt geen blijvende schade. Veel mensen in onze samenleving willen hun kinderen niet eens een tik geven. Ze vinden zelfs dat het

verkeerd is om kinderen een tik te geven. Dat laat opnieuw zien hoe ver we zijn afgedwaald van een verstandige Bijbelse wereldbeschouwing. Het toebrengen van pijn is iets wat God Zelf doet om mensen te corrigeren. Jezus zei:

Ieder die Ik liefheb, wijs Ik terecht en bestraf Ik. Wees dan ijverig en bekeer u.

OPENBARING 3:19

En in Hebreeën hoofdstuk 12 staat over de Heere:

Dat betekent: Hij geselt, oftewel Hij slaat met een zweep.

Want de Heere bestraft wie Hij liefheeft, en Hij geselt iedere zoon die Hij aanneemt.

HEBREEËN 12:6

Dat verschilt sterk van onze manier van denken. Telkens wanneer we ontdekken dat onze manier van denken verschilt van Gods manier van denken, zijn er twee mogelijkheden: of wij hebben het mis, of God heeft het mis. Nee, nu ik erover nadenk, is er maar één mogelijkheid, want God heeft het nooit mis. Dus als we het ergens niet met God over eens zijn, dan zouden we onze opvatting aan die van Hem moeten aanpassen.

14

Vrijheid opgeven voor bestaanszekerheid

Ik zeg niet dat we terug zouden moeten naar slavernij, want het soort slavernij dat in dit land werd bedreven, was immoreel. Het was iets wat de wet zelf veroordeeld zou hebben, en op grond van die wet zouden de slavenhandelaren als misdadigers zijn terechtgesteld. Maar in een samenleving waar mensen zichzelf als slaaf konden verkopen, bood dat financiële zekerheid. De meeste slaven waren slaaf omdat ze economisch niet voor zichzelf konden zorgen, terwijl hun meester wel voor hen kon zorgen. Ze voelden zich zekerder wanneer iemand anders voor hen zorgde.

Dat is een heel on-Amerikaanse manier van denken, want wij Amerikanen zijn erg onafhankelijk. We willen niet dat iemand onze rechten van ons afneemt. In dat opzicht ben ik net als iedere andere Amerikaan. Dat wil ik niet. Aan de andere kant zijn er, zowel in de moderne wereld als in de oudheid, veel mensen die hun vrijheden graag zouden opgeven in ruil voor zekerheid. Ons hele land beweegt zich steeds meer in die richting, ook als het om gezondheidszorg gaat. Ik geef mijn vrijheid op om daarover zelf keuzes te maken. Ook geef ik mijn vrijheid op om mijn geld uit te geven zoals God volgens mij wil. Ik laat de overheid er steeds meer van afpakken, in ruil voor de zekerheid die zij mij biedt. Dan weet ik dat iemand anders voor me zal zorgen als ik ziek word. Als ik honger krijg, zal iemand anders me te eten geven. Als ik zonder werk kom te zitten, zal de overheid me een uitkering geven.

Het is dezelfde mentaliteit. Het idee is dat als ik niet voor mezelf kan zorgen, of zelfs als ik dat wel kan maar het niet wil, en als ik het niet erg vind mijn vrijheden op te geven zodat iemand anders alles voor me regelt, dit dezelfde mentaliteit is die veel mensen de slavernij in dreef. Het verschil is dat iemand zich in die tijd als slaaf kon verkopen en voor de rest van zijn leven financiële zekerheid kon hebben. In onze tijd kan dat niet. Er zijn geen slaven en daarom moet zo iemand eropuit om werk te vinden. Maar er zijn veel mensen die een baan hebben, of zelfs twee of drie banen, en toch hun huis kwijtraken. Ze weten nog altijd niet zeker waar ze zullen gaan wonen. Ze hebben nog altijd geen zekerheid.

Wij verkeren niet in hun situatie en daarom beseffen we dat eigenlijk niet. Niemand van ons bevindt zich in een positie waarin we zelfs maar in de verleiding zouden komen onszelf als slaaf te verkopen, als dat een mogelijkheid was. Maar er zijn op dit moment veel daklozen die dat zouden doen in een samenleving waarin het als vanzelfsprekend gold dat je jezelf als slaaf kon verkopen als je echt in moeilijkheden zat.

15

Vrijlating na zes jaar dienst

We zien zelfs in de wetten die we zojuist hebben gelezen dat een Hebreeuwse slaaf na zes jaar zijn vrijheid aangeboden moest krijgen. In het zevende jaar moest hij worden vrijgelaten als hij wilde vertrekken. Maar er werd rekening mee gehouden dat hij misschien niet zou willen vertrekken. Misschien wilde hij slaaf blijven. Een van de genoemde omstandigheden is natuurlijk dat zijn meester hem gedurende die zes jaar een andere slavin tot vrouw gegeven kan hebben en dat hij kinderen kan hebben gekregen, enzovoort. Misschien is hij gehecht geraakt aan zijn gezin en wil hij daar blijven, ook al vindt hij het niet erg prettig om slaaf te zijn. In dat geval is zijn gezin een anker dat hem in het huishouden vasthoudt, en zou hij zich onder druk kunnen voelen om te blijven.

Maar er is ook die andere mogelijkheid. Er staat dat hij zou kunnen zeggen:

Maar als de slaaf nadrukkelijk zegt: Ik heb mijn meester, mijn vrouw en mijn kinderen lief, ik wil niet als vrij man vertrekken,

EXODUS 21:5

Zelfs al was de slavernij in dit land nog zo slecht en verdorven, toen de emancipatie werd afgekondigd, stonden sommige slaven niet te popelen om de plantage te verlaten, omdat ze christelijke meesters hadden. De slaven waren als het ware deel van het gezin geworden. Ze hadden zekerheid, waren gelukkig en werden goed behandeld. Ik besef dat veel slaven niet goed behandeld werden en dat zij waarschijnlijk heel blij waren dat ze werden vrijgelaten, maar niet alle slaven vonden dat emancipatie was wat ze werkelijk wilden.

We nemen misschien aan dat iemand die een ander mens bezit, hem zal mishandelen, omdat een groot deel van de menselijke natuur nu eenmaal zo is. Maar de wet van God en de Geest van Christus in het Nieuwe Testament schiepen een nieuw soort mensen, of waren in elk geval bedoeld om nieuwe omstandigheden voor slaven te

scheppen. Hoewel ze slaven waren en de slavernij niet werd afgeschaft, en ook niet per se afgeschaft had moeten worden, moesten ze rechtvaardig en als mensen behandeld worden.

16

Slavernij en afhankelijkheid van de staat

De wetten over slavernij in Israël waren veel menselijker en eerbiedigden de rechten van slaven veel meer dan de wetten van de andere volken rondom Israël in die tijd. Alle volken hadden slaven. Sterker nog, alle volken hadden tot in de negentiende eeuw slaven. Bijna zesduizend jaar lang was slavernij iets wat alle samenlevingen als nuttig, goed of juist beschouwden, of eenvoudigweg als een onderdrukking die sommige mensen anderen konden opleggen. Hier werd ze in de negentiende eeuw afgeschaft, en we zijn blij dat dit gebeurd is. Maar dit is het punt: wat waarschijnlijk had moeten gebeuren, is dat immorele slavernij buiten de wet werd gesteld. Het ontvoeren van Afrikanen en hen tegen hun wil hierheen brengen, had buiten de wet moeten worden gesteld. Degenen die zulke misdaden begingen, hadden vervolgd moeten worden. Maar het had niet per se onwettig moeten zijn dat iemand zichzelf als slaaf verkocht, als hij dat wilde.

Dan zou je niet de hele samenleving tot slaaf van de overheid hoeven te maken. Als iemand zich zorgen maakte over gezondheidszorg of bestaanszekerheid, zou hij zichzelf als individu als slaaf kunnen verkopen als hij dat wilde. De rest van de mensen zou vrij kunnen blijven als zij dat wilden. Maar op dit moment bestaat de mogelijkheid om jezelf als slaaf te verkopen alleen als je je aan de overheid verkoopt. Je kunt jezelf als slaaf aan de overheid verkopen, maar dan moet iedereen daarin meegaan, of ze dat nu willen of niet. De overheid moet dus iedereen tot slaaf maken.

Het zou in feite rechtvaardiger zijn als vrijwillige slavernij nog steeds een mogelijkheid was, zoals dat in de Bijbel het geval was, want er zijn tegenwoordig mensen die slaaf willen zijn. Ze willen het geen slavernij noemen en ze willen zichzelf geen slaven noemen, maar ze willen wel de omstandigheden die slavernij mensen bood: bestaanszekerheid die door iemand anders wordt verschaft. En ze vinden het niet erg om daarvoor hun vrijheid op te geven. Maar er zijn ook genoeg mensen die

nog steeds van vrijheid houden en er geen behoefte aan hebben dat iemand anders voor hen zorgt. Het is dus onrechtvaardig om hen te dwingen tot een toestand van slavernij aan de overheid.

Maar in een samenleving waarin het alles of niets is, zullen er óf mensen zijn voor wie niet gezorgd kan worden omdat zij niet voor zichzelf kunnen zorgen, óf er zullen mensen zijn die voor zichzelf kunnen zorgen, maar toch gedwongen worden slaven van de overheid te worden. Dat willen ze niet. De mogelijkheid van een morele vorm van slavernij was dus in feite niet iets kwaads. Sterker nog, die was waarschijnlijk beter dan waar moderne mensen in dit land voor kiezen.

17

Slaven en meesters in het Nieuwe Testament

We weten dat Paulus slaven en meesters toesprak. Ik wil je graag een voorbeeld geven van wat Paulus over dit onderwerp onderwees. In Efeze 6, vanaf vers 5, zei Paulus:

Slaven, wees, evenals aan Christus, gehoorzaam aan uw heer naar het vlees, met vrees en beven, oprecht van hart,

EFEZE 6:5

Daarmee bedoelt hij slaven. Vervolgens draagt Paulus de meesters op hun dreigementen achterwege te laten, omdat ook zij een Meester in de hemel hebben, Die niemand voortrekt.

Meesters krijgen dus de opdracht hun slaven vriendelijk te behandelen.

In Kolossenzen 3 vinden we soortgelijke instructies. Ik wil graag dat je die bekijkt, want ze vertellen ons precies wat de nieuwtestamentische zienswijze op slavernij zou zijn: niet noodzakelijkerwijs dat slavernij als mogelijkheid moet worden afgeschaft. Het mag uiteraard nooit iets zijn waartoe iemand wordt gedwongen doordat hij wordt ontvoerd, want volgens de wet staat op ontvoering de doodstraf.

Maar Kolossenzen 3:22 zegt:

Slaven, wees in alles uw aardse heren gehoorzaam, niet met ogendienst als om mensen te behagen, maar oprecht van hart, in het vrezen van God.

KOLOSSENZEN 3:22

Hoofdstuk 4, vers 1:

Heren, behandel uw slaven rechtvaardig en op gelijke wijze. U weet immers dat ook u een Heere hebt in de hemelen.

KOLOSSENZEN 4:1

Christelijke slaven krijgen dus de opdracht hun meesters te gehoorzamen, en christelijke meesters krijgen de opdracht rechtvaardig en billijk tegenover hun slaven te zijn. In 1 Korinthe 7:20 zegt Paulus:

Laat ieder blijven in de roeping waarin hij geroepen is.

1 KORINTHE 7:20

Dat wil zeggen: werd je behouden toen je een slaaf was, zoals met veel christenen in het Romeinse Rijk het geval was?

Het is dus goed om vrij te zijn als dat mogelijk is. Als dat niet mogelijk is, besef dan gewoon dat God je in die omstandigheden heeft geplaatst en wees daarin tevreden. Hij zegt:

Wie namelijk als slaaf geroepen is in de Heere, is een vrijgelatene van de Heere. Evenzo is hij die als vrije geroepen is, een slaaf van Christus.

1 KORINTHE 7:22

Wat hij zegt, is dat we hoe dan ook allemaal slaven zijn. Waartegen we bij slavernij bezwaar maken, is dat ze een man zijn vrijheid ontnemen om te doen wat hij maar wil, en dat hij moet doen wat iemand anders wil dat hij doet. Maar in zekere zin geven wij die vrijheid allemaal op wanneer we christen worden. We geven allemaal onze rechten op. We komen allemaal op een punt waarop we de wil van iemand anders doen: Gods wil. We zijn gekocht voor een prijs. En als Gods wil voor ons is dat we de dienaar van iemand anders zijn, dan is dat de wil van God. Als Hij wil dat we vrij zijn, dan is dat ook de wil van God. Maar zelfs een vrije man is niet helemaal vrij. Een vrije man moet meestal nog steeds werken, en vaak moet hij voor een werkgever werken. Misschien moet hij zelfs meerdere banen hebben. In dat geval heeft hij misschien minder uren vrij van zijn werk dan een slaaf had, en minder bestaanszekerheid, omdat hij zijn huis zou kunnen kwijtraken en misschien zijn medische kosten niet zou kunnen betalen.

18

Waarom Paulus slavernij niet afschafte

Wij hebben een verkeerde voorstelling van slavernij, omdat we een bepaald model van slavernij in gedachten hebben: het soort dat hier werd bedreven. Elke vorm van slavernij waarbij je mensen uit hun huizen ontvoert en hen als bezit verkoopt, is immoreel. Dat was niet toegestaan, behalve bij krijgsgevangenen, en dat is een ander verhaal. Je kon hen doden of hen als slaven mee naar huis nemen. Je wilde hen niet in hun oorspronkelijke situatie achterlaten, omdat ze dan opnieuw tegen je in opstand konden komen. Dit was veroverd gebied. Je wilde dat ze op zijn minst schatting betaalden, waardoor ze als hele samenleving een soort slaaf van je werden.

Er waren verschillende manieren waarop mensen slaaf konden worden, maar geen daarvan kwam overeen met de manier waarop mensen in dit land slaaf werden. Daarom was de slavernij in dit land immoreel. Maar niet alle slavernij is immoreel, anders zou Paulus haar hebben afgeschaft. Sommige mensen zeggen dat Paulus haar wel zou hebben afgeschaft, maar dat ze te diep in de samenleving verankerd was en dat hij niet dacht dat ze binnen één generatie kon worden afgeschaft. Maar zij vergeten dat de christelijke slavenhouders hadden moeten doen wat Paulus ook maar zei. Paulus

had gemakkelijk tegen alle slavenhouders in de gemeente kunnen zeggen: ‘Laat jullie slaven vrij. Slavernij is onverenigbaar met het christen-zijn.’ Maar dat deed hij niet, en zij zouden het wel hebben gedaan.

Hij had slavernij binnen de christelijke gemeenschap met één enkel gebod kunnen afschaffen, net zoals hij met één enkel gebod afgoderij afschafte in Korinthe of welke andere heidense stad dan ook. De Korintheërs, en de Grieken in het algemeen, bedreven tempelprostitutie, hoererij en afgoderij. Paulus kwam en zei: ‘Dat is onaanvaardbaar voor christenen,’ en zij hielden ermee op. Als Paulus had gezegd: ‘Slavernij is onaanvaardbaar voor christenen,’ dan hadden de slavenhouders hun slaven moeten vrijlaten, al zou dat economische moeilijkheden hebben veroorzaakt, omdat een groot deel van het werk in het rijk door slaven werd gedaan.

19

De vrijwillige slaaf voor het leven

We zien dus dat er dit onderwijs over een Hebreeuwse slaaf is. Voor een niet-Hebreeuwse slaaf lag dit anders. Als je een heidense slaaf had, was het anders. Maar als je een Hebreeuwse slaaf had, een broeder, zou hij je slechts zes jaar dienen. Daarna werd hem in het zevende jaar zijn vrijheid aangeboden, als hij die wilde. Als hij die niet wilde en slaaf wilde blijven, dan zou dat voor het leven zijn. Hij kreeg niet telkens opnieuw termijnen van zeven jaar. Als hij aan het einde van de eerste zes jaar niet vrijgelaten wilde worden, kon hij voor zijn hele leven besluiten slaaf te blijven. Dan werd zijn oor doorboord en droeg hij een oorring die liet zien dat hij een vrijwillige slaaf was, een ‘bond slave’, zoals de Engelse bron hem noemt.

De spreker verbindt die Engelse term met de aanduiding „dienstknecht” die de apostelen voor zichzelf gebruiken en noemt hen daarom vrijwillige slaven van Christus. Dat is de term die zij aan het begin van hun brieven gebruikten:

Paulus, een dienstknecht van God en een apostel van Jezus Christus, overeenkomstig het geloof van de uitverkorenen van God en de kennis van de waarheid, die in overeenstemming met de godsvrucht is,

TITUS 1:1

Een vrijwillige slaaf. Petrus noemde zichzelf een vrijwillige slaaf. Jakobus noemde zichzelf een vrijwillige slaaf. Een vrijwillige slaaf is iemand die slaaf is omdat hij dat wil zijn.

Bedenk dat Jezus in de bovenzaal in Johannes 15 tegen Zijn discipelen zei:

Ik noem u niet meer dienaren, maar vrienden.

JOHANNES 15:15

Hij mocht hen dan vrienden noemen; zij noemden zichzelf vrijwillige slaven. Zij waren vrijwillig slaven voor het leven.

Waarom moest hij aan het einde van zes jaar een beslissing voor het leven nemen? Waarom kon zijn situatie niet nog eens zes jaar later opnieuw worden bekeken, enzovoort? Deze regeling bood zowel de meester als de dienaar zekerheid. Na zes jaar dienst zou een slaaf weten of zijn meester goed voor hem was en of hij iemand was met wie hij de rest van zijn leven kon leven en voor wie hij kon werken. Zo niet, dan kon hij als vrij man vertrekken. Maar als hij op dat moment wilde blijven, wist hij dat de meester hem niet zomaar kon wegsturen. Het was een levenslange verbintenis. Hij zou voor zijn hele leven zekerheid hebben, en de meester zou weten dat hij deze slaaf niet hoefde te vervangen. Hij kon in hem investeren, hem opleiden, hem tot voorman maken en hem verantwoordelijkheden geven, in de wetenschap dat de man niet over een paar jaar zou weggaan.

De slaaf werd deel van het huishouden, net als een vrouw of een zoon. Het was voor het leven. Na zes jaar slaaf te zijn geweest, besloot een slaaf of hij deel van de familie, deel van het huishouden, wilde worden. Natuurlijk zou hij daar nog steeds in de rol van slaaf zijn, maar hij zou daar voorgoed zijn, zoals ieder lid van het huishouden dat was.

20

Vrouwelijke slaven en polygamie

Er waren ook vrouwelijke slaven. Vers 7 zegt:

Wanneer iemand zijn dochter als slavin verkoopt, dan mag zij niet vertrekken zoals de slaven vertrekken.

EXODUS 21:7

Met andere woorden, na zes jaar vertrekt zij niet. De reden daarvoor is dat er, hoe vreemd dat ons ook mag lijken, doorgaans van werd uitgegaan dat een vrouwelijke slaaf werd gekocht om de vrouw van haar meester of een bijvrouw te worden. Dit lijkt ons vreemd, en we zullen nog meer spreken over polygamie en enkele van de dingen die later in de wet aan de orde komen. Maar het is voldoende om te zeggen dat polygamie op dit moment niet werd veroordeeld, en opnieuw om dezelfde reden.

Wij beschouwen polygamie als een volstrekt onduldbare regeling voor de vrouw. Maar in die tijd had een vrouw niet veel mogelijkheden om in haar eigen onderhoud te voorzien, tenzij ze een man had. En de meeste vrouwen wilden kinderen krijgen. De meeste vrouwen vonden dat hun werkelijke vervulling in het leven niet voortkwam uit het feit dat ze echtgenote waren, maar uit het feit dat ze moeder waren. In een samenleving waarin er vaak veel meer vrouwen dan mannen waren, konden vrouwen een man met andere vrouwen delen of helemaal niet trouwen. Maar de meeste vrouwen in die samenleving waren liever getrouwd en hadden liever kinderen, zelfs als hun man nog een of twee andere vrouwen had. Dan hadden ze tenminste een eigen gezin in plaats van helemaal geen gezin.

Als ze helemaal niet trouwden, bleven ze bij hun vader wonen totdat hij stierf. En wat moesten ze daarna doen? Tegen die tijd waren ze zelf misschien te oud om nog een man aan te trekken. Het huwelijk was voor vrouwen in die samenleving dus veel meer een noodzaak, alleen al om te overleven, dan in de moderne samenleving. Iedere moderne vrouw in de westerse wereld zou veel liever alleenstaand en op zichzelf blijven dan haar man met een andere vrouw delen. Dat is ondenkbaar, maar dat was het in die samenleving niet, en zelfs tegenwoordig is het niet in alle samenlevingen ondenkbaar. In islamitische samenlevingen komt polygamie nog steeds voor, en ook in veel tribale samenlevingen. Is dat iets goeds? Nee, het is niet iets goeds, maar het is niet noodzakelijkerwijs onrechtvaardig. Het voorzag namelijk in het levensonderhoud van vrouwen in een tijd waarin er vaak een tekort aan mannen was.

21

Oorlog, weduwen en een tekort aan mannen

Waarom zou er een tekort aan mannen zijn? Vanwege oorlog. Grote aantallen mannen werden op het slagveld gedood. Ze lieten weduwen en dochters achter, en er bleef een tekort aan mannen bestaan. Die vrouwen konden dus óf ten laste van de overheid komen, die voor hen moest betalen, óf ze konden trouwen en een van de weinige overgebleven mannen met andere vrouwen delen.

Over deze regeling lezen we aan het einde van Jesaja 3 en in hoofdstuk 4. Daar gaat het over oorlog en oordeel die over het volk komen. In Jesaja, hoofdstuk 3, vers 25, staat:

Uw mannen zullen door het zwaard vallen en uw helden in de strijd.

JESAJA 3:25

Dan staat er in vers 1 van hoofdstuk 4:

Op die dag zullen zeven vrouwen één man vastgrijpen en zeggen: Ons eigen brood zullen wij eten en met onze eigen kleren zullen wij ons kleden. Laat ons slechts uw naam mogen dragen. Neem onze smaad weg!

JESAJA 4:1

Dat is de schande van het weduwe-zijn en het niet hebben van een man. Zeven vrouwen delen één man, omdat de mannen in groten getale door het zwaard worden gedood. Je hebt dus een hele groep alleenstaande vrouwen en maar weinig beschikbare mannen.

Dat weerspiegelt een houding waarin wij ons niet kunnen verplaatsen, omdat wij westerlingen zijn. Maar het is bijzonder dwaas van ons om alle samenlevingen te beoordelen aan de hand van onze moderne, verlichte ideeën. ‘Verlicht’ betekent gewoon: de ideeën die wij hebben. Welke ideeën we ook hebben, we noemen ze verlicht, zelfs als ze dat niet zijn. In sommige gevallen zijn ze niet zo verlicht, zoals we aan onze verlichte samenleving kunnen zien. Men kan geen enkele reden bedenken om mensen van hetzelfde geslacht niet met elkaar te laten trouwen. Het is duidelijk dat wij geen erg verlichte samenleving zijn, maar we hebben een groot vertrouwen in ons superieure begrip van de dingen.

22

Polygamie onder wet en evangelie

Ik geloof niet dat een vrouw verplicht was een polygaam huwelijk aan te gaan, hoewel dochters soms wel moesten trouwen met degene met wie hun vader hen liet trouwen. Maar een weduwe bijvoorbeeld hoefde beslist niet te hertrouwen als ze dat niet wilde. Toch wilden weduwen dat soms wel. Niet dat iemand de voorkeur geeft aan polygamie. Het is alleen zo dat sommigen liever voor polygamie kozen dan voor het weduwschap, het ongehuwd zijn of de kinderloosheid. De mogelijkheid van polygamie werd onder de wet dus altijd als geoorloofd beschouwd.

In het Nieuwe Testament vinden we geen rechtstreekse uitspraak die polygamie verbiedt. Maar we zien wel enkele dingen die erop lijken te wijzen dat het niet juist is. Ik denk dat de reden waarom het niet rechtstreeks verboden wordt, is dat er in de vroege gemeente polygame huwelijken waren. Er waren dus heidenen die polygaam leefden, behouden werden en bij de gemeente kwamen.

In de moderne tijd zijn zendelingen deze situatie tegengekomen in gebieden in Afrika en andere delen van de wereld waar mensen in stamverband leven en waar het evangelie was verkondigd. Ze komen dan bij een stamhoofd of in een dorp waar de mannen meerdere vrouwen hebben, en die mannen worden behouden. Veel zendingsorganisaties voerden doorgaans het volgende beleid: ‘Wanneer een man die meerdere vrouwen heeft behouden wordt, moet hij van al zijn vrouwen scheiden, behalve van de eerste met wie hij trouwde.’ Ze beschouwen zijn polygamie namelijk als overspel.

De Bijbel stelt polygamie duidelijk niet gelijk aan overspel, aangezien dezelfde wet die overspel verbiedt, polygamie niet verbiedt. Waarom is het geen overspel? Omdat de man met elk van deze vrouwen een verbondsrelatie is aangegaan. Zolang hij die verbonden niet schendt, pleegt hij geen overspel. Bij de verbonden die zij door hun huwelijk sloten, gingen zij er namelijk niet van uit dat er monogamie zou zijn. Er was geen belofte van monogamie. Wanneer mannen er nog meer vrouwen bij namen, was er dus geen sprake van een schending van monogamie. Dat werd in die samenleving eenvoudigweg zo begrepen.

Hier zou het uiteraard anders zijn. Wanneer mensen hun huwelijksgeloften afleggen, beloven ze namelijk alle anderen te verlaten en zich alleen aan hun huwelijkspartner te hechten. Alles wat in onze samenleving op polygamie lijkt, zou vreemdgaan zijn wanneer zulke huwelijksgeloften zijn afgelegd. Dat zou tegenwoordig overspel zijn, maar alleen omdat dit is wat men onder de huwelijksgeloften verstaat. Hun huwelijksgeloften hielden niet in dat ze noodzakelijkerwijs een monogame relatie aangingen.

23

Waarom een oudste één vrouw moest hebben

Maar het Nieuwe Testament verdringt polygamie in zekere zin wel uit de christelijke gemeenschap. Dat gebeurt niet door polygamisten die tot geloof kwamen te dwingen een aantal van hun vrouwen weg te sturen, maar in wezen door te voorkomen dat er nieuwe polygame huwelijken werden gesloten. Zo moesten oudsten de man van één vrouw zijn. Paulus zei in 1 Timotheus, hoofdstuk 3, en ook in Titus, hoofdstuk 1, dat een oudste:

Een opziener nu moet onberispelijk zijn, de man van één vrouw, beheerst, bezonnen, eerbaar, gastvrij, bekwaam om te onderwijzen,

1 TIMOTHEÛS 3:2

Dat wijst erop dat de oudste geen polygamist mocht zijn.

Waarom? Als je naar de vereisten voor oudsten kijkt, geloof ik dat alles in die lijst met vereisten er eenvoudig op neerkomt dat hij het soort christen moet zijn dat alle christelijke mannen zouden moeten zijn. Niet alle christenen zijn wat ze zouden moeten zijn. Veel christenen blijven in hun christelijke leven onder de maat. Ze worden niet noodzakelijk uit de gemeente gezet, tenzij ze betrokken zijn bij zonde waarvan ze zich niet bekeren. Maar een oudste hoort iemand te zijn die niet onder de maat leeft. Een oudste hoort gekozen te worden uit de mannen die consequent leven zoals alle christenen zouden moeten leven. Waarom? Omdat zij voorbeelden moeten zijn.

Hoewel er blijkbaar polygamisten in de gemeente waren, mocht daarom geen van hen oudste zijn. Hun huwelijk zou voor de gemeente namelijk geen voorbeeld zijn van wat de gemeente werkelijk onderwijst en gelooft.

24

Monogamie als Gods huwelijksmodel

Toen Jezus naar echtscheiding werd gevraagd, zei Hij eveneens:

En Hij antwoordde en zei tegen hen: Hebt u niet gelezen dat Hij Die de mens gemaakt heeft, hen van het begin af mannelijk en vrouwelijk gemaakt heeft, en gezegd heeft: Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zich aan zijn vrouw hechten, en die twee zullen tot één vlees zijn,

MATTHEÛS 19:4-5

Hij zei:

zodat zij niet meer twee zijn, maar één vlees? Dus, wat God samengevoegd heeft, laat de mens dat niet scheiden.

MATTHEÛS 19:6

Merk op dat Jezus zei: „Wil je weten hoe je over het huwelijk moet denken? Kijk dan naar de manier waarop God het in de hof van Eden heeft ingesteld.”

Het is interessant dat de meeste mannen die een polygaam huwelijk aangingen, werden gedreven door het verlangen veel kinderen te krijgen. Je kunt namelijk veel meer kinderen krijgen als je meer dan één vrouw hebt. Maar hoewel God Adam en Eva de opdracht gaf:

En God zegende hen en God zei tegen hen: Wees vruchtbaar, word talrijk, vervul de aarde en onderwerp haar, en heers over de vissen van de zee, over de vogels in de lucht en over al de dieren die over de aarde kruipen!

GENESIS 1:28

en het dus wenselijk was veel kinderen te krijgen, gaf God Adam maar één vrouw. Dat is interessant, want daardoor werd het aantal kinderen dat hij tegelijk kon krijgen beperkt, terwijl het zijn taak was de aarde met kinderen te vullen. Er lijkt dus een doorslaggevende overweging te zijn geweest, die zelfs belangrijker was dan de aarde snel met kinderen te vullen. Die overweging bracht God ertoe een monogaam huwelijk te scheppen in plaats van een polygame familie. Dat komt doordat monogamie Gods model is.

Jezus wees erop dat christenen het huwelijk moeten bezien zoals God het in het begin heeft ingesteld. Christenen horen monogaam te zijn en horen polygamie niet goed te keuren. Maar wanneer je merkt dat iemand die al een polygaam huwelijk heeft tot geloof komt, geloof ik dat het verkeerd is hem te zeggen dat hij van een aantal van zijn vrouwen moet scheiden. Polygamie wordt in de Schrift niet uitdrukkelijk verboden, maar echtscheiding wel. Daarom denk ik dat de zendelingen een fout maakten door deze mannen te zeggen dat ze van al hun vrouwen op één na moesten scheiden. Echtscheiding is niet juist. Daardoor maakten ze hen tot verbondsbrekers en bleven sommige van hun kinderen zonder vader achter, enzovoort. Het was een heel, heel slechte beslissing.

De vroege gemeente kreeg met precies die kwestie te maken. Ze liet de polygame huwelijken niet ontbinden, maar stond niet toe dat een man in zo'n huwelijk oudste werd. Dat zou namelijk een voorbeeld stellen van iets wat ze niet als norm wilden stellen. Natuurlijk lijkt polygamie na ongeveer de eerste eeuw nooit echt binnen de gemeente in praktijk te zijn gebracht, omdat de gemeente een andere maatstaf hooghield. Die andere maatstaf is dat de bruid en de bruidegom een relatie hebben zoals Christus en de gemeente. Er is maar één Christus en Hij heeft maar één gemeente, en daarom is er maar één bruid. Daar hoort het huwelijk een voorbeeld van te zijn.

25

Rechten van de vrouwelijke slavin

Nu staat er:

Wanneer iemand zijn dochter als slavin verkoopt, dan mag zij niet vertrekken zoals de slaven vertrekken.

EXODUS 21:7

Dat komt doordat ze feitelijk binnenkomt als echtgenote, of waarschijnlijker als bijvrouw.

Als zij slecht bevalt in de ogen van haar meester, die haar voor zichzelf bestemd had, moet hij haar laten vrijkopen. Hij heeft niet het recht haar aan een vreemd volk te verkopen, omdat hij haar ontrouw geworden is.

EXODUS 21:8

Dat wil zeggen dat haar familie haar uit de slavernij kan vrijkopen, en daarmee komt er een einde aan dat huwelijk of die verhouding als bijvrouw.

Volgens deze uitleg werd ze gekocht om met hem ondertrouwd te worden. De Engelse vertaling waarop de spreker zich baseert, zegt dat haar meester haar aan zichzelf had verloofd; de HSV zegt dat hij haar „voor zichzelf bestemd had”.

Door een slavin te kopen, verloofde hij haar met zichzelf om zijn echtgenote of bijvrouw te worden. Als hij nadat hij haar had gekregen besloot dat hij haar toch niet als echtgenote of bijvrouw wilde, moest hij haar familie toestaan haar terug te kopen. Hij mocht haar niet ergens anders aan iemand verkopen, omdat hij haar onrecht had aangedaan. Hij had bedrieglijk met haar gehandeld. Hij had haar in huis genomen in

de veronderstelling dat ze zijn vrouw zou worden, en nu zou ze dat niet worden. Daarom mocht hij haar niet aan een vreemd volk verkopen. Hij moest haar aan haar familie terugverkopen.

Maar als hij haar voor zijn zoon bestemt, moet hij haar behandelen volgens de bepaling voor de dochters.

EXODUS 21:9

Dus als een... Als een slavin de vrouw van de zoon van de meester wordt, wordt ze voor haar meester als een dochter in plaats van als een slavin. En als hij een andere vrouw neemt — kennelijk als de zoon een andere vrouw neemt, of de meester, als hij deze vrouw heeft genomen —

Als hij voor zichzelf nog een andere vrouw neemt, mag hij haar niet tekortdoen wat betreft voedsel, kleding en huwelijksgemeenschap.

EXODUS 21:10

Alle Hebreeuwse geleerden lijken van mening te zijn dat huwelijksrechten verwijzen naar seksuele rechten. Hij moet haar hetzelfde blijven behandelen en niets van haar huwelijkse status verminderen als hij na haar nog een vrouw neemt.

Als hij deze drie dingen niet voor haar doet, mag zij vertrekken, voor niets, zonder losgeld.

EXODUS 21:11

Kennelijk was gebrek aan onderhoud hier een grond voor echtscheiding. Als een man niet met zijn vrouw wilde slapen, als hij haar niet te eten gaf, als hij niet in haar onderhoud voorzag, dan had zij gronden voor echtscheiding. Ze kon als vrije vrouw vertrekken, ook al was ze zijn vrouw geweest. Ze hoefde geen geld te betalen, hoewel ze oorspronkelijk met geld als slavin was gekocht. Omdat hij haar onrecht heeft aangedaan, krijgt ze haar vrijheid.

Heidense samenlevingen gaven slaven dat soort rechten niet. Vrouwen waren gewoon bezit, en de man kon doen wat hij maar wilde. Maar hier wordt er werkelijk rekening gehouden met de eigen gevoelens en de eigen rechten van de vrouw, ook al is ze een slavin. Ze moet het verdragen dat ze misschien een bijvrouw van haar meester is, of een van meerdere vrouwen. Dat zou voor iedere moderne vrouw onaanvaardbaar zijn, maar dat waren dingen waarmee een meisje in die samenleving opgroeide. Net zoals een meisje tegenwoordig in een islamitische samenleving opgroeit met de wetenschap dat haar man vier vrouwen kan hebben. Als je opgroeit met die manier van denken, zou je volgens mij anders over het huwelijk denken. Je verwacht geen intieme, vriendschappelijke, liefdevolle relatie met je man te hebben. Je verwacht dat je er bent om baby's te krijgen. Dat is wat zij verwachtten, daar ben ik zeker van.

Maar zelfs als ze een slavin was die zijn vrouw was geworden, kon ze als vrije vrouw vertrekken als haar man haar niet rechtvaardig behandelde. Ze kon vertrekken zonder geld. Vergeleken met andere wetten over slaven in andere samenlevingen moeten we dit wel een heel vriendelijke wet noemen. We gaan verder bij vers 12.

Om verder te lezen

Alle bijbelteksten die in deze lezing aan bod komen, in de volgorde waarin ze gebruikt zijn.

- Exodus 20:18
- Hebrreeën 12:18
- Hebrreeën 12:20-21
- Hebrreeën 12:22
- Johannes 10:27
- Numeri 12:7
- Romeinen 8:14
- Exodus 20:19
- Exodus 20:22
- Deuteronomium 4:12
- Numeri 12:6
- Exodus 20:23
- Exodus 20:24

- Exodus 20:25-26
- Hebrreeën 4:13
- Markus 12:30
- Markus 12:31
- Jesaja 42:1
- Jesaja 42:3
- Jesaja 42:4
- Filippenzen 2:10-11
- Romeinen 7:12
- Psalmen 1:2-3
- Exodus 21:1
- Openbaring 3:19
- Hebrreeën 12:6
- Exodus 21:5
- Efeze 6:5
- Kolossenzen 3:22
- Kolossenzen 4:1
- 1 Korinthe 7:20
- 1 Korinthe 7:22
- Titus 1:1
- Johannes 15:15
- Exodus 21:7
- Jesaja 3:25
- Jesaja 4:1
- 1 Timotheüs 3:2
- Mattheüs 19:4-5
- Mattheüs 19:6
- Genesis 1:28
- Exodus 21:8
- Exodus 21:9
- Exodus 21:10
- Exodus 21:11

Lezing © Steve Gregg / The Narrow Path. Nederlandse vertaling © 2026 Vers voor Vers. De bijbeltekst in deze uitgave is ontleend aan de Bijbel in de Herziene Statenvertaling, © 2010/2016 Stichting HSV.